

Українська мова та література

Болотнікова А. П.

викладач кафедри загального і слов'янського

мовознавства та іноземних мов

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка

ПРЕДИКАТИВНЕ ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЯК ІНДИКАТОР ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ВВІЧЛИВОСТІ

Кожна вербальна дія прагне викликати позитивну реакцію. Але в повсякденному спілкуванні часто трапляються ситуації, коли мовці змушені заперечувати, не погоджуватися, відмовляти, тому важливим для співрозмовників є уміння ввічливо висловити свою незгоду, оскільки вона загрожує позитивному негативному лику комунікантів. Лінгвопрагматичний аспект заперечення вивчали [1, 4, 5, 6, 7]. Але на тепер залишається малодослідженою проблема заперечення як індикатора вираження категорії ввічливості (далі: КВ).

Заперечення у процесі спілкування є реакцією на ініціативну репліку діалогічної єдності. Ця реакція є мовленнєвим актом незгоди. Щоб він відбувся мовцям необхідно: а) адресантові висловити питання, прохання, пропозицію, запрошення тощо, б) адресатові оцінити сказане, в) обом урахувати можливість відмови, г) пам'ятати про дотримання стратегій увічливості, г) висловити незгоду. Незгода вважається [8, 9] небажаною в комунікації, оскільки викликає дисгармонію, дисбаланс стратегій увічливості й порушує *максиму згоди* Принципу ввічливості *„мінімалізуйте незгоду між собою та іншими, максимілізуйте згоду між собою та іншими”* [9]. Основна інтенція мовця у висловленні незгоди *„хочу ввічливо повідомити тобі, що я не згоден з тобою,*

оскільки думаю, що сказане не відповідає дійсності”. Пресупозиційний план незгоди досить чітко описала А. Вежбицька:

„Я знаю, що суб’єкт Х думає, що Y (оскільки він про це сказав).

Я думаю, що Х хотів би, щоб інші сказали, що вони думають те саме.

Я так не думаю.

Я думаю, що Y не відповідає дійсності.

Я думаю, що ви зрозумієте, що я думаю з цього приводу.

Я говорю це, оскільки я хочу сказати, що я думаю, і тому я хочу сказати, що я не думаю так, як Х” [10, р. 128].

О. В. Крайник залежно від ілокутивної мети виокремила три головні реактивні заперечні мовленнєві акти: *спростування*, *відмова* і *заборона* та два периферійні заперечні мовленнєві акти – *інформування* й *контактування* [6, с. 41]. Покликаючись на класифікацію О. В. Крайник, з погляду КВ, передовсім, інтерес становлять мовленнєві акти відмови та спростування.

Відмова – це реакція на ініціативні мовленнєві акти прохання, умовляння, упрощування, пропозиції, поради, запрошення, доручення. У них закладена можливість відмови (*право відмовитися*), допустима альтернатива у виборі реакції. Причини відмови можуть бути різними: відсутність бажання виконати дію, неможливість виконання запропонованої дії через зайнятість та інші причини, неправильно підібрані засоби для вираження спонукання, порушення категорії статусності при звертанні з проханням, порадою, дорученням тощо: *Ви маєте допомогти... – Знаю, знаю, – перебив його чоловік, – на жаль, я не той, хто може вам чимось порадити* (Зубарева О., Наші дракони вбивають нас). Мовець некатегорично повідомляє адресата, що не в змозі виконати бажану для нього дію й що йому шкода.

У ситуації відмови прийняти пропозицію, запрошення адресат утрачає можливість отримати певну користь і для себе, тобто загрожує своєму позитивному лику більше, ніж позитивному лику партнера. Н. Ф. Баландіна зазначає, що пресупозиційні умови такої відмови дещо відрізняються від відмови виконати прохання, доручення: *„знаючи, що я маю право відмовитися*

виконати / не виконати пропоновану дію, я роблю це, хоч і, можливо, це буде не на мою користь” [1, с. 292]: Дякую за запрошення, **але, на жаль, я поїхати не можу** (Корнійчук О., Пам’ять серця). Тобто мовець повідомляє адресата „не тільки ти можеш відчувати щось погане від мого заперечення, а й мені прикро”, що є демонстрацією солідарності, партнерства.

Спростування – це реакція на ініціативні мовленнєві акти запевнення, констатації, припущення [6]: *Шановний графе, я у захваті від нашого знайомства і ваших чеснот... проте тут не можу погодитися з вами ну ніяк!* (Литовченко Т., Помститися імператору). Увічливе спростування, яке не містить переконань, погроз, прохань, пом’якшує категоричність заперечення, мінімалізує тиск на адресата, демонструє дотримання дистанції, а також є демонстрацією мовця ставлення до того, про що він повідомляє [2, с. 36]. Прототипове значення спростування „сумніваюся у твоїй правоті, я ввічливо кажу про це”: **А мені здається, що для науки й для людей було б краще й догідніше, якби наука не була така дорога. Мені здається, що для науки не потрібно розкішної меблі, розкішних зал, а потрібно чогось зовсім іншого** (Нечуй-Левицький І., Хмари). Під час спростування мовці часто вдаються до маніпулятивних технік, так званої мови „масок”. А. Вежбицька подає такий сценарій увічливого спростування:

„Коли хтось каже мені: „Я думаю ось що”,

Я можу сказати цій людині щось на зразок:

„Я не думаю те саме”,

коли я хочу сказати комусь:

„Я не думаю те саме (що ви)”,

добре водночас сказати щось на зразок:

„Я думаю те саме лише про частину цього,

Я не думаю те саме про все це”,

у якому ставиться акцент на цінності компромісу, гармонії в суперечці, на рівновазі між свободою вираження незгоди і пошуками згоди [3, с. 124].

Відмова й спростування – це мовленнєві акти, які загрожують, у першу чергу, позитивному лику адресата, оскільки вказують на реконсолідацію з партнером по комунікації. Щоб уникнути непорозуміння й виникнення конфлікту, мовці вдаються до пом'якшувачів категоричності. До них зараховуємо:

а) модальні слова зі значенням гіпотетичності *може бути, мабуть, здається, видимо: То, **мабуть**, я нічим не зможу Вам допомогти, і, **мабуть**, мені варто вийти з проекту* (Інтернет-ресурс);

б) вокативи позитивної характеристики, що виконують, у першу чергу, функцію регулювання стосунків, а не адресації: *Не можу, **братчику**, їй-богу, не можу* (Франко І., Украдене щастя);

в) мовленнєві акти вибачення з інтенсифікаторами (*вибачте,але..., перепрошую, але..., мені прикро (шкода, жаль), але...*): *Мені жаль розчаровувати тебе, Якубе, **але** я не поїду* (Малик В., Фірман султана);

г) мовленнєві акти подяки з адвербіальними інтенсифікаторами (*щиро (багатократно, щиросердно, сердечно, красно, дуже) дякую*): ***Я ще раз вам дуже дякую, але не можу... подати себе за румунку*** (Вільде І., Не можу...);

г) прийом фіктивної згоди: (*Ви маєте рацію (Ви праві, погоджуюся, добре, дійсно), але...*): *Пан Любомирський, звичайно, **має рацію, але** ми тут для того, щоб кожен висловив свою думку...* (Сорока Ю., Хотин).

д) пояснення, виправдання, мотивування незгоди мовцем: ***Я не зможу. Зараз не можу – додав Богдан. – Згодом приєднаюся, а зараз мені треба морально підготуватися. Я не хочу підводити членів комісії*** (Талан С., Розколоте небо). Мовець називає альтернативну дію до тієї, від якої він відмовляється, що пом'якшує категоричність відмови і допомагає підтримувати контакт із співрозмовником.

Отже, українській мові притаманна значна кількість заперечних висловлень, які спонукають до реакції менш наполегливо і дають адресатові можливість для “відступу”, тобто увічливо висловити незгоду.

Список використаних джерел:

1. Баландіна Н. Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті: Монографія / Н. Ф. Баландіна. – Київ: АСМІ, 2002. – 332 с.
2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології / Ф. С. Бацевич. – К. : Видав. центр Академія, 2006. – 247 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М., 1996. – 411 с.
4. Діброва В. А. Мовні та мовленнєві засоби вираження заперечення в англійському й українському офіційно – діловому дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Діброва Валентина Анаталіївна. – К., 2011. – 190 с.
5. Зербіно А. Лінгвопрагматика висловлень згоди / незгоди та засоби їх вираження в сучасному англійському дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. Зербіно. – Львів, 2013. – 19 с.
6. Крайник О. В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри заперечення в сучасній німецькій мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – германські мови / О. В. Крайник. – Львів, 2016.
7. Паславська А. Й. Заперечення та сфери його дії: семантика, синтактика, прагматика, просодика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / А. Й. Паславська. – К., 2006. – 48 с.
8. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge, 1987. – 264 s.
9. Leech G. N. Principles of Pragmatics / G. N. Leech. – London, New York: Longman, 1983. – 250 s.
10. Wierzbicka A. English Speech Act Verbs: A semantic dictionary / A. Wierzbicka. – Sidney etc: Academic Press, 1987. – 397 p.